

भारताचे २०२० चे नवे शैक्षणिक धोरण

डॉ. राष्ट्रपाल गणवीर

महिला महाविद्यालय, नंदनवन, नागपूर

भ्रमणध्वनी ९८२२२०३०४१

प्रस्तावना

दि. २९ जुलै २०२० रोजी पंतप्रधान श्री. नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखाली केंद्रीय मंत्रिमंडळाने २०२० च्या नव्या शैक्षणिक धोरणाला मंजूरी दिली. या धोरणामुळे शालेय आणि उच्च शिक्षण अशा दोन्ही क्षेत्रात अधिक प्रमाणात बदल व सुधारणा करण्यात आल्याचे दिसून येते. हे २१ व्या शतकातील पहिले शैक्षणिक धोरण आहे. ते ३४ वर्ष जुन्या एनपीए १९८६ शैक्षणिक धोरणाची जागा घेणार आहे. सर्वांसाठी सुलभ प्रवेश, इक्विटी, गुणवत्ता, सर्वांना परवडणारे आणि जबाबदारीवर आधारलेले हे नवीन शैक्षणिक धोरण असून ते कायम विकासासाठी एजेन्डा २०३० च्या अनुषंगाने निर्माण करण्यात आलेले आहे. तसेच त्याचा उद्देश २१ व्या शतकातील गरजा पूर्ण करण्यासाठी शाळा आणि महाविद्यालयीन शिक्षण अधिक समग्र व लवचीक बनविण्याचा आहे. तसेच भारताला ज्ञानावर आधारित जिवंत समाज आणि ज्ञानाची जागतिक महासत्ता म्हणून रूपांतरित करणे आणि प्रत्येक विद्यार्थ्यांमधील अंतर्भूत अनन्य क्षमता बाहेर आणणे हा आहे.

नव्या शैक्षणिक धोरणातील महत्त्वपूर्ण तरतुदी

अ. शालेय शिक्षण

शालेय शिक्षणाच्या सर्व स्तरांवर समान प्रवेश सुनिश्चित करणे.

- एनईपी २०२० प्री स्कूल ते माध्यमिक स्तरापर्यंतच्या सर्व प्रकारच्या शालेय प्रवेशात प्रवेश मिळवून देण्यावर जोर देते.
- शाळा सोडलेल्या मुलांना पुन्हा मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी शालेय मूलभूत सुविधांचा विकास आणि नवीन शिक्षण केंद्रांची स्थापना केली जाईल.
- या नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये विद्यार्थ्यांचे आणि त्यांच्या शैक्षणिक पातळीवर देखरेख ठेवणे, औपचारिक आणि अनौपचारिक शिक्षणासह मुलांच्या शिक्षणासाठी बहुस्तरीय सुविधा उपलब्ध करणे, सल्लागार किंवा प्रशिक्षित समाजसेवकांना शाळेशी जोडणे, वर्ग ३, ५ आणि ८ साठी एनआयओएस, खुल्या शाळांमधून मुक्त शिक्षण, दहावी आणि बारावीचे माध्यमिक शिक्षण कार्यक्रम, व्यावसायिक अभ्यासक्रम, प्रौढ साक्षरता आणि जीवन समृद्धीकरण कार्यक्रम यासारखे राज्याकडे काही प्रस्तावित उपाय आहेत.
- शाळेपासून दूर राहणाऱ्या सुमारे दोन कोटी मुलांना एनईपी २०२० अंतर्गत मुख्य प्रवाहात परत आणले जाईल.

नवीन अभ्यासक्रम आणि शैक्षणिक संरचनेसह बालपणाची काळजी व शिक्षण.

- बालपणाची काळजी आणि शिक्षणावर भर देऊन शालेय अभ्यासक्रमाच्या १०+२ च्या ऐवजी ५+३+३+४ हा नवीन अभ्यासक्रम लागू करण्यात येईल जो अनुक्रमे ३ ते ८, ८ ते ११, ११ ते १४ आणि १४ ते १८ या वयोगटातील मुलांसाठी आहे.
- यामध्ये आतापर्यंत दूर ठेवण्यात आलेल्या ३ ते ६ वर्षांच्या मुलांना शालेय अभ्यासक्रमाच्या अंतर्गत आणण्याची तरतुद आहे ज्यामुळे जागतिक स्तरावर मुलांच्या मानसिक विकासासाठी महत्त्वपूर्ण टप्पा म्हणून मान्यता देण्यात आली.
- नवीन प्रणालीत ३ वर्ष आंगणवाडी, पूर्व शालेय शिक्षण आणि १२ वर्षांचे शिक्षण असेल.

एनसीईआरटी ८ वर्षापर्यंतच्या मुलांसाठी प्रारंभिक बालपण देखरेख आणि शिक्षण

- एनसीपीएफईसीसीई साठी राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आणि चौकट विकसित करेल.
- एक विस्तृत आणि मजबूत संस्था प्रणालीद्वारे प्रारंभिक बालपणाची काळजी आणि सर्वसमावेशक शिक्षण प्रदान केले जाईल.
- यात आंगणवाडी आणि पूर्व शालेय शिक्षणाचाही समावेश राहिल ज्यामध्ये ईसीसीई शिक्षणशास्त्र आणि अभ्यासक्रमात प्रशिक्षित शिक्षक व आंगणवाडी कार्यकर्त्यांचाही समावेश राहिल.
- ईसीसीईचे नियोजन व अंमलबजावणी मानव संसाधन विकास, महिला व बालविकास, आरोग्य व कुटुंब कल्याण व आदिवासी कार्य मंत्रालय संयुक्तपणे करेल.

शालेय अभ्यासक्रम आणि अध्यापन कलेत सुधारणा

- २१ व्या शतकातील विद्यार्थ्यांना मुख्य कौशल्ये किंवा व्यवसायाच्या ज्ञानाने सुसज्ज करून आणि आवश्यक ज्ञान व अपरिहार्य विचारसरणी वाढविण्यासाठी अनुभवात्मक शिक्षणाकडे अधिक लक्ष केंद्रित करून शालेय अभ्यासक्रम आणि अध्यापन कला यांचे संपूर्ण लक्ष्य विकसित करण्यासाठी अभ्यासक्रम कमी करावा.
- विद्यार्थ्यांना पसंतीचा विषय निवडण्यासाठी अनेक पर्याय दिले जातील. अभ्यासक्रम आणि अतिरिक्त अभ्यासक्रम क्रियाकल्पांमधील आणि व्यावसायिक व शैक्षणिक विषयांमध्ये कला आणि विज्ञान यांच्यात कोणताही कठोर फरक असणार नाही.
- शाळांमधील सहाय्य क्रमांकापासून व्यवसाय शिक्षण सुरू होईल आणि त्यात इंटर्नशिपचा समावेश असेल.
- नवीन आणि सर्वसमावेशक शालेय शिक्षणासाठी राष्ट्रीय अभ्यासक्रम फ्रेमवर्क एनसीएफएई २०२०-२१ एनसीईआरटी विकसित करेल.

बहुभाषिकता आणि भाषेची शक्ती

- धोरणात कमीत कमी इयत्ता ५ वी किंवा ८ वी पर्यंत आणि त्याही पुढे मातृभाषा, स्थानीय भाषा किंवा प्रादेशिक भाषेला शिकविण्याचे माध्यम ठेवण्यावर विशेष भर देण्यात आला.
- शाळेतून सर्व स्तरांवर आणि उच्च शिक्षणात पर्याय म्हणून संस्कृत निवडण्याची संधी विद्यार्थ्यांना दिली जाईल.
- त्रिभाषा सुत्रात सुद्धा हा पर्याय खुला राहिल. कोणत्याही विद्यार्थ्यांवर कोणतीही भाषा लादली जाणार नाही.
- भारतातील इतर पारंपरिक भाषा आणि साहित्य सुद्धा पर्याय म्हणून उपलब्ध राहिल.
- विद्यार्थ्यांना 'एक भारत श्रेष्ठ भारत' उपक्रमांतर्गत ६ ते ८ च्या दरम्यान कोणत्याही वेळी भारताच्या भाषांवर एखादा आनंददायक प्रकल्प किंवा उपक्रमामध्ये भाग घेणे आवश्यक आहे.
- काही विदेशी भाषांना सुद्धा माध्यमिक शिक्षण स्तरावर एक पर्याय म्हणून निवडण्याची संधी असेल.
- भारतीय संकेत भाषा अर्थात साईन लँग्वेज देशभर प्रमाणित केली जाईल आणि कर्णबधीर विद्यार्थ्यांकरिता वापरण्यासाठी राष्ट्रीय आणि राज्यस्तरीय अभ्यासक्रम साहित्य विकसित केले जाईल.

मूल्यांकनात सुधारणा

- एनईपी २०२० मध्ये तुलनात्मकदृष्ट्या अधिक सक्षमतेच्या आधारे सारांशात्मक मूल्यांकनाऐवजी नियमित स्वरूपाच्या आकलनाचा अवलंब करण्याची कल्पना आहे, जे शिक्षणास उत्तेजन देते तसेच विश्लेषणात्मक

क्षमता, आवश्यक विचारसरणीसारख्या उच्चस्तरीय कौशल्यांना प्रोत्साहन देते व क्षमता आणि वैचारिक स्पष्टतेचे मूल्यांकन करते.

- सर्व विद्यार्थी ग्रेड ३,५ आणि ८ मध्ये शालेय परीक्षा देतील ज्या योग्य प्राधिकरणाद्वारे घेण्यात येतील.
- ग्रेड १० आणि १२ वी साठी बोर्ड परीक्षा चालू ठेवल्या जातील परंतु सर्वांगीण विकासाचे उद्दिष्ट लक्षात ठेवून त्या पुन्हा डिझाईन केल्या जातील.

समान व समावेशक शिक्षण

- एनईपी २०२० चे उद्दिष्ट हे आहे की कोणत्याही मुलास त्याच्या जन्माच्या किंवा पार्श्वभूमीशी संबंधित परिस्थितीमुळे ज्ञान मिळविण्याची किंवा शिकण्याची आणि उत्कृष्टतेच्या कोणत्याही संधीपासून वंचित ठेवू नये.
- या अंतर्गत सामाजिक आणि आर्थिकदृष्ट्या वंचित घटकांवर विशेष भर दिला जाईल, ज्यात मुला—मुलींशी संबंधित विशिष्ट ओळख आणि अपंगत्व, सामाजिक, सांस्कृतिक आणि भौगोलिकतेचा समावेश आहे.
- यामध्ये मूलभूत सुविधांपासून वंचित असलेल्या घटकांसाठी व समुहासाठी बालक—बालिका समावेशन निधी आणि विशेष शिक्षण झोन स्थापित करणे देखील समाविष्ट आहे.
- दिव्यांग मुलांना मूलभूत टप्प्यांपासून उच्च शिक्षणापर्यंतच्या नियमित शालेय प्रक्रियेत पूर्णपणे सहभागी होण्यास सक्षम बनविले जाईल. शिक्षण विशेषज्ञांचे पूर्ण सहकार्य मिळेल आणि यासोबतच दिव्यांगांसंबंधित सर्व प्रशिक्षण, संसाधन केंद्र, राहण्याची सोय, सहायक उपकरणे, तंत्रज्ञान आणि त्यांच्या गरजेनुसार इतर सहायक व्यवस्था देखील पुरविल्या जातील.
- प्रत्येक राज्य व जिल्ह्यातील विद्यार्थ्यांना कला, करिअर आणि क्रीडाविषयक क्रियाकलापांमध्ये सहभागी होण्यासाठी दिवसाच्या वेळी बाल बोर्डिंग स्कूल म्हणून बाल भवन स्थापित करण्यासाठी प्रोत्साहित केले जाईल.
- शाळेची विनामूल्य पायाभूत सुविधा सामाजिक चेतना केंद्र म्हणून वापरली जाऊ शकते.

प्रभावी शिक्षक भरती व करिअर प्रगती पथ

- शिक्षकांची प्रभावीपणे व पारदर्शी पद्धतीनुसार भरती केली जाईल.
- पदोन्नती ही गुणवत्तेवर आधारित असेल, ज्यामुळे अनेक स्रोतांकडून वेळोवेळी कामगिरीचे मूल्यांकन करण्याची आणि शैक्षणिक प्रशासक किंवा शिक्षक होण्यासाठी करिअरमध्ये प्रगती करण्याची व्यवस्था असेल.
- शिक्षकांसाठी राष्ट्रीय व्यावसायिक मानके २०२२ पर्यंत राष्ट्रीय शिक्षक शिक्षण परिषदेद्वारे विकसित केली जातील ज्यासाठी एनसीईआरटी, एससीईआरटी, शिक्षक आणि सर्व स्तर व क्षेत्रातील तज्ज्ञ संस्था यांच्याशी सल्लामसलत केली जाईल.

शालेय प्रशासन

- शाळा कॅम्पसमध्ये किंवा क्लस्टरमध्ये आयोजित केल्या जाऊ शकतात जे प्रशासनाचे मूलभूत घटक असतील आणि पायाभूत सुविधा, शैक्षणिक ग्रंथालये आणि प्रभावी व्यावसायिक शिक्षक समुदायासह सर्व संसाधनाची उपलब्धता सुनिश्चित करेल.

शालेय शिक्षणासाठी मानके निर्धारण आणि मान्यता

- एनईपी २०२० मध्ये पॉलिसी बनविणे, नियमन ऑपरेशन्स आणि शैक्षणिक बाबींसाठी स्पष्ट व स्वतंत्र प्रणालीची कल्पना केली गेली आहे.
- राज्ये, केंद्रशासित प्रदेश, स्वतंत्र राज्य शाळा मानक प्राधिकरण स्थापन करतील.
- एसएसएसए ने वर्णन केल्यानुसार सर्व मूलभूत नियामक माहितीचे पारदर्शक सार्वजनिक स्वयं प्रकटीकरण सार्वजनिक देखरेखीसाठी आणि उत्तरदायित्वासाठी व्यापकपणे वापरले जाईल.
- एनसीईआरटी सर्व भागधारकांशी सल्लामसलत करून शालेय गुणवत्तेचे मूल्यांकन आणि मान्यता देणारी रचना विकसित करेल.

ब. उच्च शिक्षण

२०३५ पर्यंत जीईआर ५० टक्क्यापर्यंत वाढविणे

- एनईपी २०२० चे लक्ष्य व्यावसायिक शिक्षणासह उच्च शिक्षणातील एकूण पटसंख्या प्रमाण २६.३ (२०१८) टक्क्यावरून २०३५ पर्यंत ५० टक्क्यापर्यंत वाढविणे हे आहे.
- उच्च शिक्षण संस्थामध्ये ३.५ कोटी नवीन जागा जोडल्या जातील.

सर्वसमावेशक बहु-अनुशासनिक शिक्षण

- या पॉलिसीमध्ये सर्वसमावेशक, बहु-अनुशासनात्मक, लवचीक कोर्ससह समग्र अंडरग्रेजुएट एज्युकेशन, विषयांचे सर्जनशील संयोजन, व्यावसायिक शिक्षण आणि योग्य प्रमाणपत्रासह एकाधिक प्रवेश आणि निर्गम बिंदूची कल्पना आहे.
- युजी शिक्षण तीन-चार वर्षांचे असू शकते आणि या कालावधीत विविध निर्गम पर्याय आणि योग्य प्रमाणपत्र असू शकतात. उदा. १ वर्षानंतर प्रमाणपत्र, २ वर्षानंतर प्रगत पदविका, ३ वर्षानंतर पदवी आणि ४ वर्षानंतर संशोधनासह पदवी.
- विविध उच्च शिक्षण संस्थांकडून मिळविलेल्या डिजिटल पद्धतीने शैक्षणिक क्रेडिटसाठी अकाडेमिक बँक ऑफ क्रेडिट स्थापित केले जाईल जेणेकरून ते हस्तांतरित आणि प्राप्त झालेल्या अंतिम पदवीसाठी गणना करू शकतील.
- आयआयटी, आयआयएम समतुल्य बहु-अनुशासित शिक्षण आणि संशोधन विद्यापीठे ही देशातील जागतिक मानदंडातील सर्वोत्कृष्ट बहु-अनुशासनात्मक मॉडेल म्हणून स्थापित केली जातील.
- नॅशनल रिसर्च फाऊंडेशन संपूर्ण उच्च शिक्षणात एक मजबूत संशोधन संस्कृती आणि संशोधन क्षमता वाढविण्यासाठी एक शीर्ष संस्था म्हणून तयार केली जाईल.

नियमन

- वैद्यकीय आणि कायदेशीर शिक्षण वगळता सर्व उच्च शिक्षणासाठी भारतीय उच्च शिक्षण आयोग एक महत्त्वाची सर्वसमावेशक संस्था म्हणून स्थापन केली जाईल.
- एचईसीआई चे चार स्वतंत्र व्हर्टिकल राहतील ज्यामध्ये नियमनासाठी नॅशनल उच्च शिक्षण नियामक परिषद, मानके निर्धारणासाठी सामान्य शिक्षण परिषद, अर्थसहायासाठी उच्च शिक्षण अनुदान परिषद आणि प्रत्यायनासाठी राष्ट्रीय प्रत्यायन परिषद.
- एचईसीआय तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून फेसलेस हस्तक्षेप करून कार्य करेल आणि नियम व मानकांचे पालन न करणाऱ्या एचआयना शिक्षा देण्याची शक्ती त्यांच्यात असेल.

- सार्वजनिक आणि खाजगी उच्च शिक्षण संस्था समान नियमन, मान्यता आणि शैक्षणिक मानदंडाद्वारे शासित होतील.

विवेकी संस्थात्मक रचना

- उच्च शैक्षणिक संस्था उच्च गुणवत्तेचे शिक्षण, संशोधन आणि समुदायाच्या सहभागाद्वारे मोठ्या, संसाधन समृद्ध, डायनॅमिक बहु-अनुशासनिक संस्थांमध्ये रूपांतरित होतील.
- विद्यापीठाच्या व्याख्येनुसार विविध संस्थांची एक विशाल श्रेणी असेल ज्यात संशोधन केंद्रित विद्यापीठे, शिक्षण केंद्रीय विद्यापीठे आणि स्वायत्त पदवी देणारी महाविद्यालये समाविष्ट असतील.
- १५ वर्षात महाविद्यालयांची संलग्नता टप्प्या टप्प्याने समाप्त होईल आणि महाविद्यालयांना क्रमिक मदत देण्यासाठी एक राज्यनिहाय यंत्रणा तयार केली जाईल.
- अशी कल्पना केली जाते की काही काळानंतर प्रत्येक महाविद्यालय एकतर स्वायत्त पदवी देणारे महाविद्यालय बनेल किंवा विद्यापीठाचे घटक महाविद्यालय बनेल.

अध्यापकांना शिक्षण

- एनसीईआरटीसी सल्ला मसलत करून एनसीटीईच्याद्वारे अध्यापकांच्या शिक्षणासाठी एक नवीन आणि सर्वसमावेशक राष्ट्रीय अभ्यासक्रम चौकट एनसीएफटीई २०२१ तयार केले जाईल.
- सन २०३० पर्यंत अध्यापन कार्यासाठी किमान पात्रता ४ वर्षीय एकात्मिक बी. एड. डिग्री असेल.
- गुणवत्ताविहिन स्वयंचलित अध्यापक शिक्षण संस्थेवर कडक कारवाई केली जाईल.

विद्यार्थ्यांना आर्थिक मदत

- एससी, एसटी, ओबीसी आणि इतर विशिष्ट श्रेणीतील विद्यार्थ्यांच्या गुणवत्तेस प्रोत्साहित करण्यासाठी प्रयत्न केले जातील.
- शिष्यवृत्ती प्राप्त विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीस आधार देण्यासाठी व त्याला प्रोत्साहन देण्यासाठी राष्ट्रीय शिष्यवृत्ती पोर्टलचा विस्तार करण्यात येईल.
- खाजगी उच्च शैक्षणिक संस्थांना तेथिल विद्यार्थ्यांना मोठ्या संख्येने विनामूल्य शिक्षण आणि शिष्यवृत्ती देण्यास प्रोत्साहित केले जाईल.

मुक्त व दूरस्थ शिक्षण

- जीईआरची जाहिरात करण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावण्यासाठी याचा विस्तार केला जाईल.
- ऑनलाईन कोर्सेस आणि डिजिटल कलेक्शन, संशोधनासाठी वित्तपुरवठा, उत्तम विद्यार्थी सेवा, एमओओसी कडून पत आधारित मान्यता इत्यादी उपायांचा अवलंब केला जाईल जेणेकरून हे उच्च गुणवत्तेच्या या वर्गाच्या कार्यक्रमांच्या अनुरूप असेल.

ऑनलाईन व डिजिटल शिक्षण

- अलिकडील कोव्हिड-१९ साथीच्या आणि जागतिक साथीच्या आजारांमुळे ऑनलाईन शिक्षणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात शिफारशींचा आधार घेता आला आहे आणि यामुळे जेथे शक्य असेल तेथे पारंपरिक वैयक्तिक शिक्षण देणे शक्य झाले आहे. दर्जेदार शिक्षणाच्या पर्यायी मार्गाची तयारी सुनिश्चित करण्यासाठी, शाळा आणि उच्च शिक्षण या दोघांनाही ई-शिक्षणाची आवश्यकता पूर्ण करण्यासाठी

एमएचआरडी मध्ये डिजिटल इन्फ्रास्ट्रक्चर, डिजिटल सामुग्री आणि क्षमता वाढविण्याच्या उद्देशाने एक समर्पित युनिट तयार केले जाईल.

भारतीय भाषांचा प्रचार

- सर्व भारतीय भाषांचे संवर्धन, विकास आणि चैतन्य सुनिश्चित करण्यासाठी, एनईपीद्वारे पाली, प्राकृत आणि पर्शियन भाषांसाठी एक इंडियन इंस्टिट्यूट ऑफ ट्रांसलेशन एंड इंटरप्रिटेशन या राष्ट्रीय संस्थेची स्थापना करण्याची, उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये संस्कृत आणि सर्व भाषा विभागांना मजबूत करण्याची आणि जास्तीत जास्त उच्च शिक्षण संस्थांच्या कार्यक्रमात शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषा किंवा स्थानीय भाषेचा उपयोग करण्याची शिफारस करण्यात आली.
- शैक्षणिकतेचे आंतरराष्ट्रीयीकरण संस्था—सहकार आणि विद्यार्थी व शिक्षकांच्या गतिशीलता या दोन्ही माध्यमातून केले जाईल आणि जागतिक स्तरावरील विद्यापीठांच्या प्रवेशास आपल्या देशात कॅम्पस उघडण्यास अनुमती दिली जाईल.

व्यावसायिक शिक्षण

- सर्व व्यावसायिक शिक्षणाला उच्च शिक्षण प्रणालीचा अविभाज्य भाग बनविला जाईल. स्वयंचलित तांत्रिक विद्यापीठे, आरोग्य विज्ञान विद्यापीठे, विधी व कृषी विद्यापीठे इत्यादी वस्तुनिष्ठ बहुशिस्त संस्था बनल्या पाहिजेत.

प्रौढ शिक्षण

- २०३० पर्यंत १०० टक्के तरुण आणि प्रौढ साक्षरता मिळविणे हे या धोरणचे उद्दिष्ट आहे.

वित्तपुरवठा शिक्षण

- शिक्षण हे पूर्वीसारखे नफ्यावर नव्हे तर व्यवहारावर आधारित असेल, त्यासाठी पुरेसा निधी उपलब्ध करून दिला जाईल.
- शिक्षण आणि सार्वजनिक क्षेत्रातील गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी केंद्र आणि राज्ये एकत्र काम करतील जेणेकरून जीडीपीमध्ये त्याचे योगदान लवकरात लवकर ६ टक्के होऊ शकेल.

नवीन शिक्षण धोरणात आदिवासींच्या शिक्षणामध्ये बरेच बदल

- नवीन शिक्षण धोरणात आदिवासींच्या शिक्षणाकडे विशेष लक्ष देण्यात आले आहे. नवीन धोरणात मुलांचे प्रारंभिक शिक्षण आणि त्यांची देखभाल यावर लक्ष केंद्रित केले आहे.
- भाषा संबंधित विषयावर विशेष लक्ष देण्यात आले आहे. यामुळे प्रादेशिक भाषांद्वारे आदिवासी बहुल भागात चांगले शिक्षण सुनिश्चित होऊ शकेल.
- आदिवासींच्या बाबतीत आणि आदिवासी बहुल भागातील आश्रमशाळांमध्ये व सर्व प्रकारच्या वैकल्पिक शिक्षणासंदर्भात टप्प्या टप्प्याने आदिवासी प्रकरणातील मुलांची प्राथमिक काळजी आणि शिक्षणाकडे विशेष लक्ष दिले जाईल.
- देशातील प्रत्येक विद्यार्थी भारत भाषेवरील मजेदार प्रकल्प किंवा उपक्रमात कधीतरी ग्रेड ६—८ मध्ये भाग घेईल, जसे की, एक भारत श्रेष्ठ भारत उपक्रमांतर्गत.
- ते कोणत्या भाषा कोणत्या भौगोलिक क्षेत्रामध्ये बोलतात हे शिकतील, आदिवासींच्या भाषेच्या स्वरूपाची आणि संरचनांची जाणीव होईल.

- विशेष रूपात आदिवासींच्या ज्ञान आणि शिक्षणाच्या स्वदेशी व पारंपरिक पद्धतीसह भारतीय ज्ञान प्रणालीचा समावेश केला जाईल. गणित, खगोलशास्त्र, तत्त्वज्ञान, योग, आर्किटेक्चर, औषध, शेती, अभियांत्रिकी, भाषाशास्त्र, साहित्य, खेळ तसेच शासन, राजकारण, संवर्धन यांचा समावेश असेल.
- आदिवासी जाती—औषधी पद्धती, वन व्यवस्थापन, पारंपरिक (संद्रिय) पीक शेती, नैसर्गिक शेती इत्यादी विषयांचे खास अभ्यासक्रमही दिले जातील.
- आदिवासी समाजातील मुलांच्या उत्थानासाठी अनेक प्रोग्रामेटीक योजना सध्या चालू आहेत आणि आदिवासी समाजातील मुलांना या योजनांचा लाभ मिळावा यासाठी हे सुनिश्चित करण्यासाठी यापुढे तो वाढविण्यात येणार आहे.
- आदिवासी शाळांमधील शिक्षकांची पात्रता भारतीय मूल्ये, भाषा, ज्ञान, परंपरा आणि आदिवासींच्या परंपरा यासारख्या शैक्षणिक आणि अध्यापनशास्त्राच्या अलिकडच्या प्रगतीवर आधारित असणे आवश्यक आहे.
- आदिवासी व लुप्तप्राय भाषांसह सर्व भारतीय भाषांचे संरक्षण व संवर्धन करण्याचे प्रयत्न नव्या जोमाने सुरू केले जातील. लोकांच्या व्यापक सहभागासह तंत्रज्ञान आणि क्राउड सोर्सिंग या प्रयत्नांमध्ये महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावेल.

निष्कर्ष

- २.५ लाख ग्रामपंचायती, ६६०० गट, ६००० युएलबी आणि ६७६ जिल्ह्यांमधून सुमारे दोन लाख सूचनांचा समावेश असलेले राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० सल्लामसलत व विचारविनीमयाच्या अभूतपूर्व प्रक्रियेनंतर तयार करण्यात आले आहे.
- ही अभूतपूर्व सहयोगात्मक, समावेशक आणि अत्यंत सहभागी सल्लामसलत प्रक्रिया एमएचआरडीने जानेवारी २०१५ पासून सुरू केली होती.
- मे २०१६ मध्ये नवीन शिक्षण धोरणाच्या विकासासाठी गठीत समितीने आपला अहवाल सादर केला, ज्याचे अध्यक्ष दिवंगत कॅबिनेट सचिव श्री. टी. एस. आर. सुब्रमण्यम होते. त्याआधारे मंत्रालयाने राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१६ साठी काही माहिती तयार केली.
- जून २०१७ मध्ये प्रख्यात शास्त्रज्ञ पद्म विभूषण डॉ. के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या मसुद्यासाठी समिती गठीत केली गेली, ज्याने राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०१९ चा मसुदा सन्माननीय मानव संसाधन विकास मंत्री यांना दि. ३१ मे २०१९ रोजी सादर केला. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०१९ चा मसुदा एमएचआरडी आणि मायगव इनोवेट पोर्टलवर अपलोड करण्यात आला, ज्यामध्ये सामान्य नागरिकांसह लाभार्थ्यांचे विचार, सूचना आणि टिप्पण्या प्राप्त झाल्या.

संदर्भ सूची:—

१. राष्ट्रीय सूचना विज्ञान केंद्र
२. अग्नीहोत्री रवींद्र—आधुनिक भारतीय शिक्षा की समस्याए एवं समाधान, राजस्थान हिंदी ग्रंथ अकादमी जयपूर
३. पाठक पी. डी.—भारतीय शिक्षा का इतिहास एवं समस्याए—पुस्तक मंदीर, आगरा
४. प्रतियोगिता हिंदी दर्पण—सितंबर. २०२०
५. राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण